

MUALLIMOVA ČITAONICA

Hadžem HAJDAREVIĆ

ŠKRIPA NOSTALGIJE

Džemaludin Latić, *Škripa vratnica* (poezija), Naklada "Signum", "Bosančica print" i "Synopsis", Sarajevo-Zagreb, 2002.

Razlog zašto ovaj nastavak *Muallimove* čitaonice otvaramo knjigom pjesama *Škripa vratnica* Džemaludina Latića (zajedničko izdanje triju izdavačkih kuća: Naklada "Signum", Zagreb, te "Bosančice print" i "Synopsis", Sarajevo), jest u činjenici što je riječ o najboljoj bosanskohercegovačkoj knjizi pjesama objavljenoj u 2002. godini i što se njome pjesnik Latić, kao i godinu dana ranije objavljenim spjevom *Srebrenički inferno*, definitivno vratio pjesničkome izrazu... Znamo da Latić nije izabrao književnost kao najvažniji, profesionalni posao u svome životu. Književna riječ je sretni prostor u koji on tek suvereno *navrati*. Pisanje dođe kao ugodno dušino izletišće.

Kao profesor dijela tefsirskih znanosti na sarajevskom Fakultetu islamskih nauka, ovaj se autor, recimo, bavi nekim *ozbiljnijim* poslovima u svome životu, ali baš iz te pozicije važno je naglasiti kako niko kao Džemaludin Latić svojim stihovima i neposrednim razumijevanjem umjetnosti iz aspekta islamskoga svjetonazora ne začepnja usta svim razrokom i skoro vulgarnoprimitivnim "tumačenjima" kur'anske sure *Pjesnici*. Pjesništvo je Božiji dar prema kojemu bi se trebalo imati poštovanja kao i prema drugim darovima Božijim. Džemaludin Latić - i *Mejtašom i vodicom*, i *Srebrenom česmom*, i *Domo-*

mom Davudovim, i *Srebreničkim infernom*, i, evo, *Škripom vratnica*, svim svojim književničkim projektima, dakle - moćno demonstrira umijeće poetiziranja dokućene stvarnosti kao, prvenstveno, umijeće korišćenja Bogom darovanoga talenta i zahvaljivanja Bogu na tom darovanom talentu, gdje pjesništvo, miloszevski kazano, nije nikoja svrha samome sebi, ni prazna zvonjavina unutar ravnodušnoga svijeta, poezija je jedan

od najvremenitijih oblika memoriranja povijesti čovjekova sjećanja i osjećanja u uzročnostima i mijenama vremena u kojemu su i pjesnik i cijele generacije živjeli...

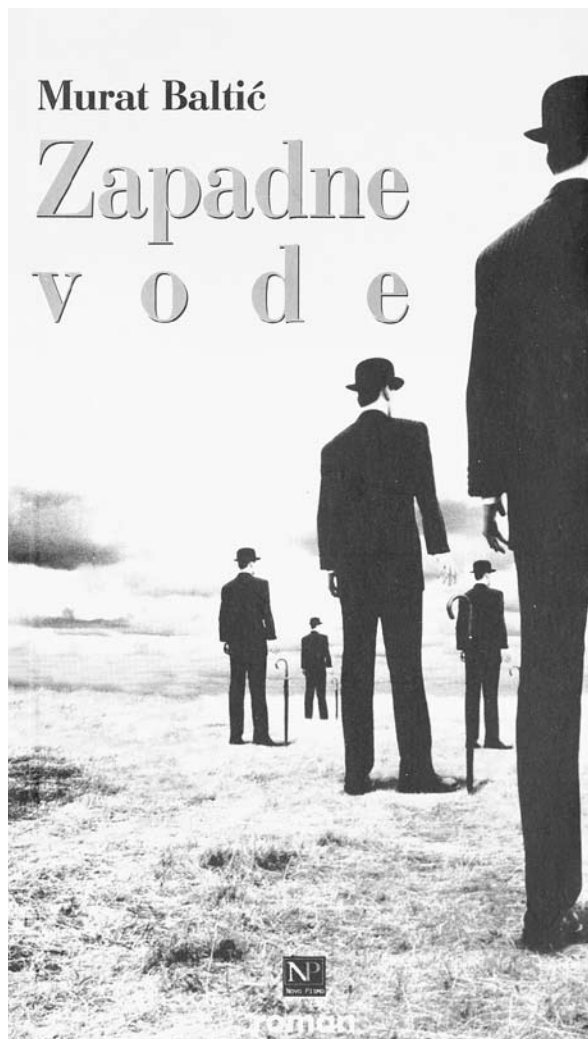
Škripa vratnica prati drame bosanskoga čovjeka vezane za svakidašnji život, i trpnju, za egzistenciju, za rat i stradanje, za sve uvjetovane procese i kataklizme u njegovoj duši i domu. Sami naslov bolno asocira na dramu otvaranja svih naših ličnih i zajedničkih *avlija*, koje, upravo i ovoga trena, tamo negdje daleko, u nepreglednim sjećanjima, škripe, jauču, dozivlju, škripe diljem Bosne, u nepredvidivim divljim kontekstima, zapuštenostima i ostavljenostima. Od tih avlija zauvijek su pokidane ili protjerane ruke koje su ih smjerno i zadovoljno otvarale... Pred nama se raskrivaju stihovi o bosanskim šehidima, stihovi *prepisani* sa muslimanskih bašluka, pjesme o stidu djevojkinu kano sjetni i uznositi ehovi sevdalinke, stihovi u kojima trpnja prestaje biti bol a postaje univerzalna poruka, pjesme o čovjekovu dostojanstvu i nadi, pjesme koje u svome neposrednom izrazu zadržavaju vlastiti (laticevski) smjerani miris i okus a niti jednog trenutka ne napuštaju univerzalna umjetnička načela poezije, pjesme koje se ne libe opoetizirati i pojedine životne ulomke nekih od pjesnikovih savremenika (Alija Izetbegović, Meša Selimović, Vladimir Srebrov, i dr.), ali i oni stihovi koji himnički opjevavaju mistička čovjekova treperenja u božanskim tajnama i vaseljenama, pred nama se, dakle, granaju stihovi kao nesvakidašnje, ali i bliske, "poznate" događajnosti, u kojima i samo postaje čitanje sretni, supoetizirajući čin...

Teško je znati da li bi narodi i vremena bili sretnijima ako bi više voljeli, uvažavali i razumijevali svoje pjesnike; u Latićevu slučaju, morat će biti zahvalni što je jedan veliki pjesnik uspio da u umjetnosti riječi, moćnoj memoriji stiha očuva okus doba kojemu smo svjedoci i dijelove svih njihovih, naših, kako bi to Hegel rekao, "rastrgnutih svijesti".

SVJEDOK DVAJU STOLJEĆA

Murat Baltić, *Zapadne vode* (roman). IK "Ljiljan". Biblioteka "Novo Pismo", Sarajevo, 2003.

Romanom *Zapadne vode* Murat Baltić (1952.), bošnjački pisac iz Sandžaka, trenutno u egzilu u Njemačkoj, zaokružuje romanesknu trilogiju,

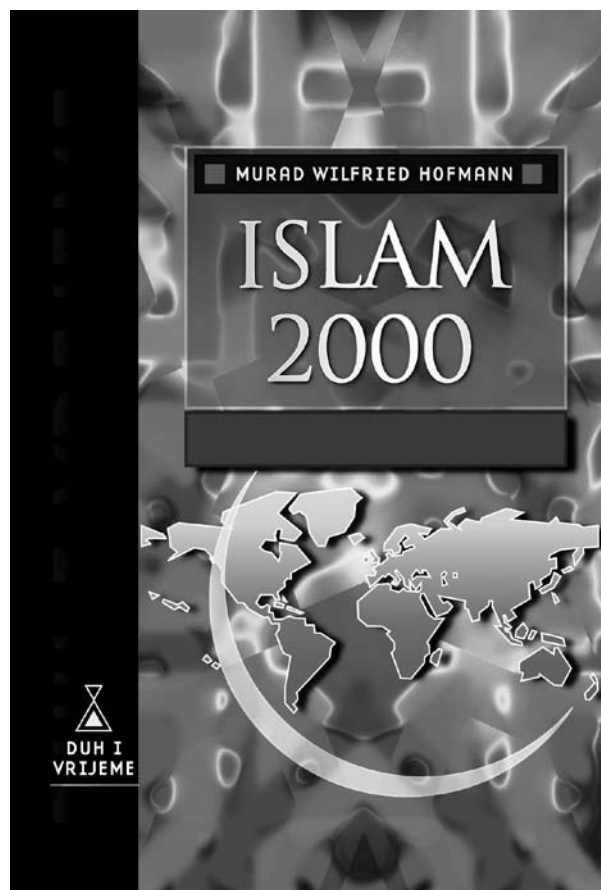

koju još čine romani *Fetva* (1994.) i *Zekum i nesunica* (2000.). Ni Baltić, kao skoro svi važniji romanopisci na južnoslavenskim prostorima, nije pobjegao od toga da svoj romaneskni svijet prvenstveno temelji na historiji, ili, pak, na neposrednim književnoestetskim spoznajama različitih povijesnih događanja na Balkanu i Mediteranu... Njegov junak Sail *dolazi* iz Jerusalema 1809. godine u Sjenicu (Sandžak) da bude svjedokom teških vremena na Balkanu. Oni koji su čitali *Fetvu* sjetit će se da u tom romanu

Sail prati etnonacionalnu dramu na prostoru Sandžaka, Srbije, Bosne nakon poznatih nacionalnoustaničkih pokreta početkom XIX stoljeća. U *Zekkumu i nesanici* Sail biva, godine 1992. i kasnije, svjedokom paljenja biblioteka u Bosni i pokušaja najbarbarskijeg zatiranja cijele jedne kulture i nacionalne memorije. U *Zapadnim vodama* Sail svjedoči priču izgnanih Bošnjaka u Njemačkoj i Evropi. Ni u *Zapadnim vodama*, kao ni u ranijim Baltićevim romanima, Sail se ne pojavljuje u isključivoj funkciji metafizičkog svjedoka, koji iz nekih nebeskih visina detektira probleme zemaljske i odašilja odgovarajuće poruke, nego i sam, najneposrednije sudjeluje u neposrednim događanjima...

Kao dugogodišnji pravni stručnjak, sudija, Baltić pažljivo otkriva slojeve različitih ljudskih karaktera. Njegovi junaci su ljudi neposrednog pokreta, spontane akcije, ljudi koji se *ostvaruju* unutar pokrenute književnoumjetničke atmosfere a ne u ramovima statičnih deskripcija. Historija u *Zapadnim vodama* nije dinamizator, nego puki ljudski talog pojedinačnih i općih sjećanja. Sve što je prošlo nanovo se da *rekonstruirati* u pojedinačnim (ili općim) sudbinama. Zaboravnost je prirodna čovjeku, a samim tim i tragizam njegova identiteta. Razina interpolirana pisma svome prijetvornom suprugu Džemi, neposredna i iskrena do ironijsko-paradoksalne *iskrenutosti*, kao i svi ostali bliski ili udaljeniji susreti glavnih protagonista u romanu *Zapadne vode*, nisu samo neposredna ilustracija stanja svijesti i događajućeg tragizma identiteta nego i zbir kauzaliteta ljudskih karaktera od najstarijih vremena do danas. Skoro bismo samo ime romana *Zapadne vode* mogli pomaći iz njegove sintagmatske statičnosti u moguću rečenicu: "Zapadn (od)vode". U nepoznatom pravcu, dakako.

Novi roman Murata Baltića, dakle, pripada rijetkoj suvremenoj našoj literaturi koja na suvisli stvaralačkoumjetnički način aktualizira netom dogođenu povijest Bosne i Balkana. To i jest njegov primarni i najviši kvalitet.

HOFMANN
- AMBASADOR ISLAMA U EVROPI

Murad Wilfried Hofmann, *Islam 2000*. (eseji), "El-Kalem", Sarajevo, 2003. Preveo Mirnes Kovač

Nedavno je u većma prestižnoj El-Kalemovoj biblioteci "Duh i vrijeme" štampana knjiga članka njemačkog intelektualca muslimana Murada Wilfrieda Hofmanna kao njegov neposredni i, dakako, autoritativni pogled na aktualne mijene, "rasporede snaga" i "moći", izazove, kušnje, perspektive odnosa Zapada i muslimanskoga svijeta na prijelomnici dvaju milenija. Članci su ispisivani prije 11. septembra 2001. godine. U prevodiočevu pogovoru uštampan je datum 23. oktobra 2001. To samo može značiti da su sva Hofmannova i opća pitanja i odgovori vezani za suodnos svijeta islama i svijeta Zapada samo dodatno ispodvučeni...

Sa stavovima Murada W. Hofmanna o islamu i muslimanskim pitanjima/odgovorima u kontekstu tekućih svjetskih zbivanja ovdašnji su čitaoci bili u prilici upoznati se putem prijevoda

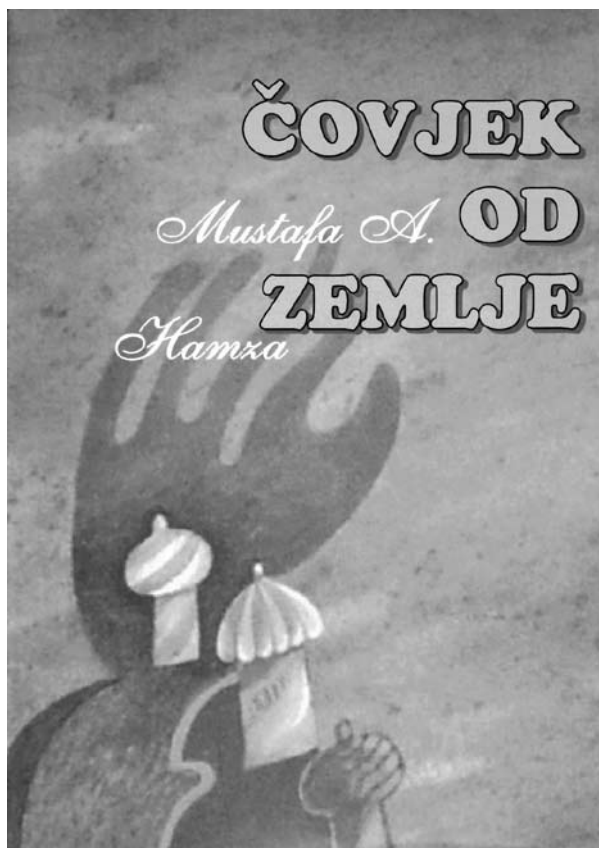

njegovog djela *Islam kao alternativa* ("Bemust", Sarajevo, 1996., na bosanski prevela Behija Mulaosmanović-Durmišević), gdje Hofmann, s jednakom prilježnošću vjernika muslimana i odgovornošću mislioca, uspostavlja relacije između islama i Evrope na način potrebe obustranog oslobađanja od nataloženih zabluda i predrasuda.

Oni koji prijevode Hofmannovih knjiga budu držali u rukama vidjet će da je ovaj Nijemac rođen 1931. godine u Achauffenburgu, u katoličkoj porodici. Univerzitetsko obrazovanje počinje studijem na Union Collegeu u New Yorku 1950. godine, da bi 1957. na Minhenskom univerzitetu postao doktor pravnih znanosti. Sudjelovao je u njemačkoj diplomaciji osamdesetih i devedesetih godina prošlog stoljeća (Alžir, kasnije Maroko), gdje se neposrednije upoznao sa islamskim učenjem i prihvatio islam kao vlastiti životni svjetonazor. Njemačkoj državi, naravno, nije nimalo smetalo da koriste veliko Hofmannovo znanje i iskustvo pa je on nastavio diplomatsku karijeru kao njemački diplomat i petnaestak godina nakon što je i zvanično bio primio islam. Njemačka vlada je čak distribuirala njegovu knjigu *Dnevnik Nijemca muslimana* svim svojim diplomatskim predstavništvima u muslimanskim zemljama kao reprezentativni materijal, a Hofmann je 1984. godine dobio i Orden časti Savezne Republike Njemačke.

U zbirci eseja *Islam 2000*. M. W. Hofmann razmišlja o neposrednim aspektima muslimanske futurologije unutar Evrope i svijeta. Naravno da je zabrinut putevima kojim vodi evropska industrijska antiokološka, skoro antiplanetarna ekspanzija pa se, u jednom od poglavlja, pita "kako izbjeći katastrofu i služiti islamu". Najveći dio Hofmannovih pitanja fokusiran je na sučeljavanja zapadnjačkih i islamskih tradicijskih sistema vrijednosti. Moglo bi se reći da je najveći značaj objavljivanja ove knjige na bosanskome u njezinu javnom pozivanju da se o islamu u evropskim kontekstima prestane prvenstveno razmišljati iz samozadatih aspekata sve nepodnošljivijih interpretacijskih užtogljenosti. Ako se, recimo, bar koji hatib Bošnjak, kad vidi kako se može razmišljati o islamu i budućnosti islama u Evropi i onda kad nisi rođen u muslimanskoj obitelji ili kad ne "živiš od islama", postidi šta sve, u svojoj

napadnomonološkoj "ekspanziji" petkom, *istrese* pred ni krivim ni dužnim vjernicima onda je objavljivanje ove knjige odigralo najpozitivniju svoju ulogu.

NASTAVAK HAMZINOG PJESNIČKOG DNEVNIKA

Mustafa Hamza, *Čovjek od zemlje* (poezija), "Bemust", Sarajevo, 2002.

Još se stranice *Izabranih pjesama* Mustafe A. Hamze (1953.) nisu ni *ohladile* - bile su jedna-dvije promocije, tek pokoja riječ o jednoj neobičnoj pjesničkoj sudbini i pojavi - a već je pred nama, evo, druga, nova, jednako prostrana i jednako jezički eruptivna knjiga stihova pod neobičnim koliko i sasvim logičnim nazivom: *Čovjek od zemlje...* Zemlja je za Hamzu i roditeljka, i dom, i sretni, Bogom darovani prostor odakle se razmahuju sva kosmička počela i sve strane stvarnog i imaginiziranog svijeta, u kojemu pjesnički subjekt, kroz materinski jezik i sedimentiranu, univerzaliziranu osjećajnost, jest njezin i *izvor* i njezino konkretno *ušće...* Čovjek je stvoren od zemlje; tako nas poučavaju sveti izvori islama i

drugih vjerskih učenja; čovjek je, dakle, zemlja koja u jeziku, kao i u svim drugim vidovima neposrednih zemnih ljudskih manifestnosti, *pjeva*... Upravo kroz taj pijev pjesnički subjekt u *Čovjeku od zemlje* nastoji da *doostvari* ljudsko-sasvim-ljudsko prisustvo u vlastitoj i općoj darovanoj zemnosti. Zemlja prestaje biti "simbolički oprečna nebu", kako nas *podučavaju* (i zbunjuju) različiti rječnici simbola; ona je ono jedinstvo kozmičkih suštastava, tajnovitosti i znanja u kojima čovjek istražuje/prepoznaje smislave vlastitog života i traži odgovore i na ona pitanja za koja zna da nikada neće dobiti odgovor. Šta je poezija ako ne *iskušavanje* one "forme" u glini jezika u kojoj čovjek oblikuje vlastiti lik na način da taj lik nikada ne dobije svoj odraz u ogledalu, budući da bi se tako izgubio iskonski smisao čemu i zašto pisanje poezije...

I u *Čovjeku od zemlje* pjesnik Mustafa A. Hamza slijedi autentični pjesnički put. Izvan utjecaja lektira. Izvan podilazačkog nagona da se nekome dopadne. Izvan želje da pripada nekoj "generaciji" ili, pak, neka "generacija" njemu. Izvan shema i iknjih stihotvoračkih utrtosti. Hamzin siloviti jezik nimalo se ne *odriče* ni svoje brojne sinonimijske svojte, ni tautološkog prtljaga, ničega što stoji na putu ostvarivanja zadatoga pjesničkog "cilja". Jezik je kao moćna bujica, jezik je najčistija čovjekova sloboda; jezik ne treba *zaustavljati*, nego ga samo valja sretno *razbrazdati* kroz vlastitu pjesničku imaginaciju, energiju i iskustvo... Zemlja jest smrtnim sjemenom posijana - tako govori najveći pjesnik savremene Bosne Mak Dizdar - ali u onoj pjesnikovoj ontološkoj dijagonali "od gnijezda do zvijezda" valja utkati cjeline i krhotine vlastitog života - kroz jezik, maternji jezik, dakako - kako bi hodanje po zemlji i gledanje u nebo imalo i svoj opravdaniji, svoj čovječiji smisao.

Hamzino *gnijezdo* od slapovitih emocija i riječi jeste u zavičaju, u djetinjstvu, u spoznanju kakvim je sve dobrinama i opakostima bila izložena zemlja koju pjesnik osjeća *svojom*. Put *k zvijezdama* je ona autorova islamska osjećajnost života i svijeta. Šta je pjesnički dar negoli himna Stvaraocu i poruga ili suosjećajnost s nesavršenostima mnogih stvorenina Njegovih? Tek u onome *između* zemaljskog i nebeskog moguće je životne činjenice i vlastita spoznanja

poredati - bilo u njihovu "birokratsku" abecednost, bilo, pak, iz njihovog pretpostavljajućeg haosa izvlačiti spasonosne poetičke niti... Autor je prema abecednom redu naslova svojih pjesama i *poredao* cijelu knjigu pjesama *Čovjek od zemlje*. Poredanost je mogla biti i drukčija; cjelovitost stihozbirke ne ovisi ni o kojem mogućem formalnom rasporedu. Od početne pjesme ("Ab ovo") do posljednje pjesme ("Žudnja") *uobličuje* se osobita pjesnička kosmogonija od neprekinuta tragalaštva, sjete u susretima i odlučnosti u rastancima, od djetinje zapitanosti pred izazovom i konačnošću prizora do spoznaje kako je čovjekova *zemnost* vječita vrtnja u krugu i vječita nadnesenost nad izazovima podatnih i nikad nedospoznatih simbola. Stihovi u pjesmi "Ab ovo": *Mi se samo zanosimo snovima / I kao da nismo nikada ni živjeli prije smrti / Jer vrijeme će nas tamo preći zbunjene / Kad se bude unazad odvijalo / Kao zavoj sa zacijeljene zatvorene rane / Što nas na bol minuli podsjeća / I da moglo bi se dogoditi / Da se sve na zlo dâ / Da se sve ponovi / Da se povrati prije ili poslije smrti / Istovjetno / Kao prije ili poslije života...* mogu se doimati i kao rezignirajuća spoznaja i kao svijest o tome da valja ići dalje, valja ići sve do onih stihova u posljednjoj pjesmi "Žudnja" u kojima se rezignacija prelijeva u namjernu, skoro pučkobanalnu pomirenost sa vječnošću čovjekova iskonskog čeznuća i nedostižnosti da ono ikada bude ostvareno: *Žudim / Za kapljicom vode / I loncem prigorjele ovčije varenike // Žudim / Za ženskom / Koju ne poznajem ni onoliko / Koliko znam o Samarkandu (...)* *Zašto četvere oči ne otvoriš / Kada se naočigled rade / Tako poznate stvari / Kao što je čovjekovo začće / Zašto se okreće ovaj kamen / I na kamenu kolo vila / Oko sebe / Oko sivila / U žudnji / Krzno laneta / Raskinuto zubima zvižeri / Iščezle iz svijeta / Što nisam vidio / Okom djeteta / Dok sam mogao gledati...* Prva pjesma počinje *svitanjem*, posljednja završava *gledanjem*... Ni pitanja, ni horizonti, ni neka nova spoznanja svijeta nisu *zatvorena*. I nama, kao čitaocima Hamzinih stihova, nudi se da budemo sustvaralački *otvoreni*. Svoju čitateljsku otvorenost možemo *mjeriti* čitajući poemu "Čovjek od zemlje", posvećenu umrlom autorovom bratu Ademu koliko i svim Ademima od prvog čovjeka na Zemlji, ili čitajući poemu "Čovjek sa štapom", posvećenu šejhu Mehmedu

Hafizoviću, sve do onih pjesama koje našim čitateljskim spoznajama dolaze kao svojevrsne panteističke molitvenice (pjesme “Breskva”, “Dah lipe”, “Grumen zemlje”, “Ne mora biti cvijet” i dr.) i koje su vjerovatno najuvjerljivije pjesničke epizode u *Čovjeku od zemlje*.

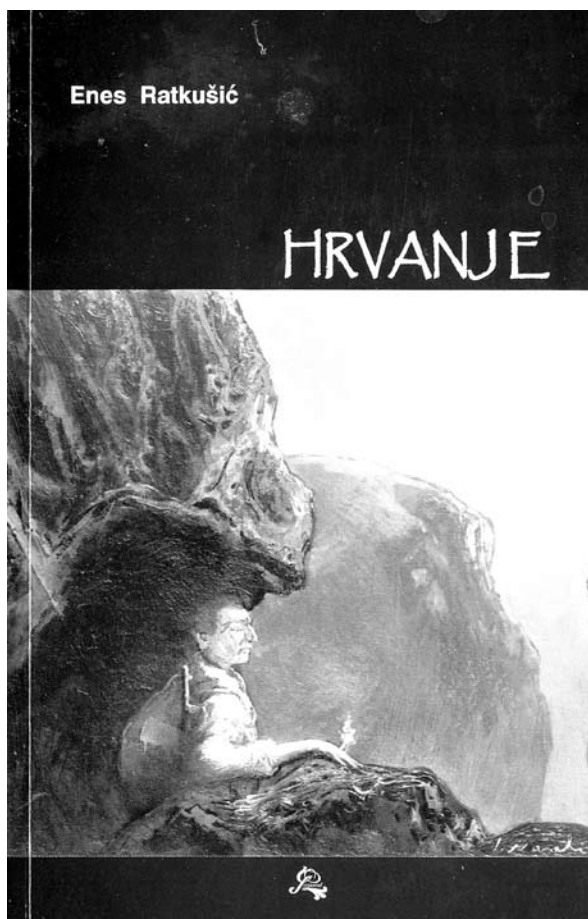
Svojom novom, jednako obimnom knjigom Mustafa A. Hamza nastavio je popunjavati neobični životni pjesnički dnevnik. Ne pomišljam da autor o poeziji općenito misli onako kako stoji u pjesmi “A mi ne znamo”: *Sve je samo jedna igra / Između tamo i ovamo / Ali mi ne znamo...* Mi sasvim dobro znamo da je *Čovjek od zemlje* jednako zanimljiva, jednako izuzetna, autentična knjiga pjesama koliko i nedavno objavljene *Izabrane pjesme* i da će Hamzina poezija imati svoje prilježne i vrlo zahvalne čitaoce.

HRVANJE S PRIČOM

Enes Ratkušić, *Hrvanje s vragom* (priče), BZK “Preporod” u Mostaru, Mostar, 2002.

Enes Ratkušić (1957.) ovdašnjoj je javnosti prvenstveno poznat kao novinar, publicist, evidentičar i analitičar tekućih aktualnih stanja i zbivanja. Njegove smo tekstove bili u prilici čitati u *Ljiljanu*, *Danima*, *Preporodu*, ali i u časopisima *Most*, *Dijalog* i drugdje.

Kad se, međutim, prije dvije godine pojavio Ratkušićev roman *Zaboravljeni govor probuđenih*, pomislili smo evo još jednoga novinara koji nadobudno i uzaludno hoće da se ogleda i u književnoj riječi. Eventualnu našu nadobudnost, međutim, možemo pripisati jedino sebi. Nepovjerenje nije imalo nikakvog opravdanja. Književna riječ je opće dobro. Svjedoci smo kako su mnogi dobri novinari postajali i dobri pisci. Mnogo prije nego što su neki dobri (ili loši) pisci postajali ikoliko dobri novinari. Ratkušić se svojim književnim prvijencem (prvo pa - roman!) pokazao kao autor koji, makar i bez velikih književničkih pretenzija, umije da se *hrve* s književnim izrazom, s pripovjedačkim tkanjem, a nova knjiga proza (*Hrvanje s vragom*), sačinjena od dvadeset tri priče, samo to neposredno potvrđuje.

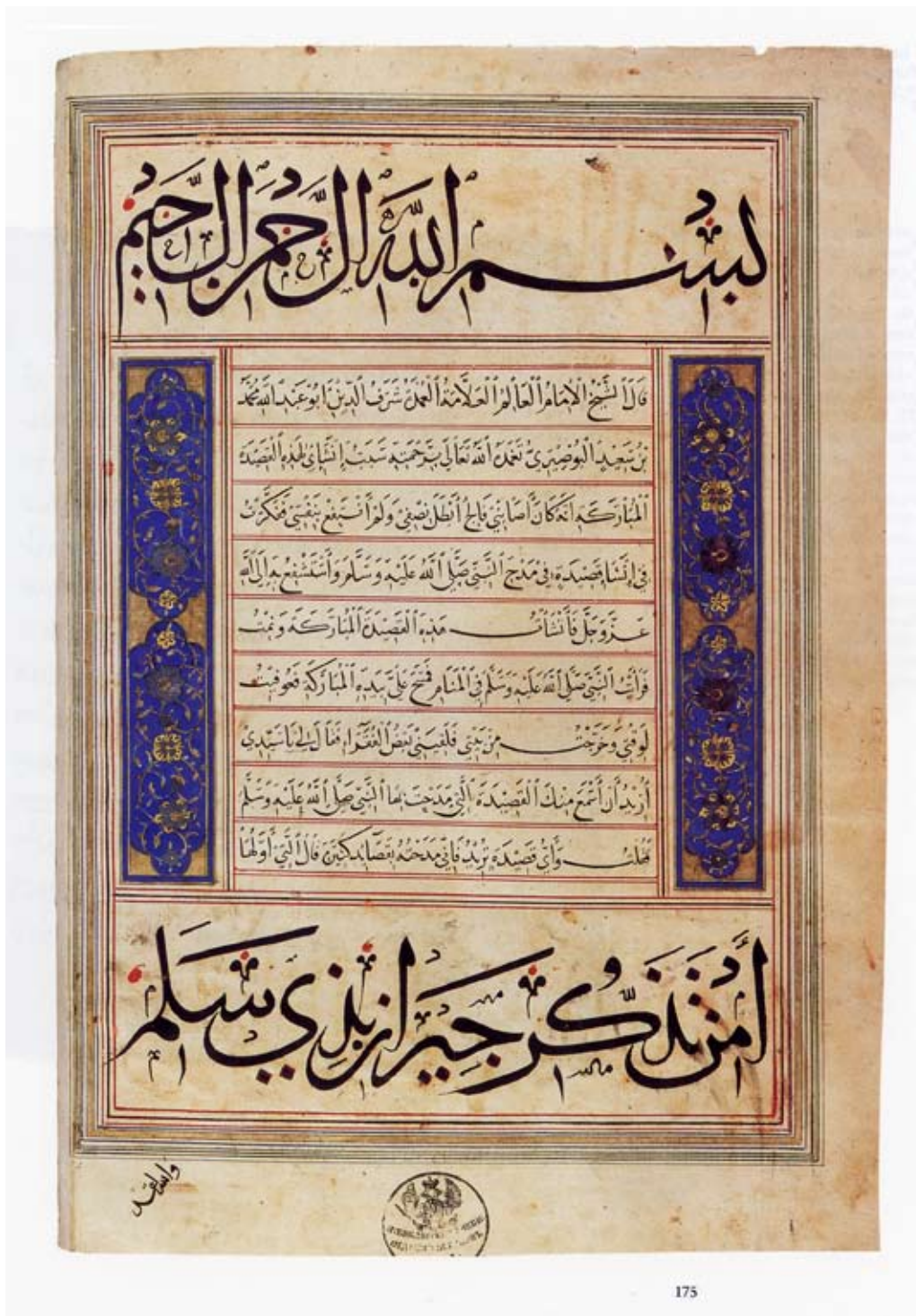
Junaci Ratkušićevih priča (“Gore nego lani a bolje nego dogodine”, “Razijina kletva”, “Gazija do kućnog praga”, “Šašulina carevina” itd., itd.), uglavnom, kao da su netom *iskočili* iz svijeta sevdalinke i čednih koliko i jetkih hercegovačkih pučkih predanja. To je onaj koloplet ljudskih psihologija i sudbina koji smo, recimo, sretali u pričama Osman-Aziza, ili Alije Nametka, Hazima Tulića i drugih bošnjačkih autora kojima je bilo važnije da *ispričaju* svoju priču od samog procesa *pričanja* i za koje je književnost bila koliko, prvenstveno, umjetnost, toliko i, prema tradicionalnom islamskom razumijevanju umjetnosti, *edeb...* I Ratkušiću je važnija priča negoli pričanje. Zato su i opisi Ratkušićevi svedeni na minimum i, ako ih ima, oni su u najneposrednijoj funkciji sa cjelinom i pripovjedačkom ishodnošću same priče. Tamo gdje su pojave i mijene “neobjašnjive” zadržane su u atmosferi bajkovitosti, a pripovjetke čija je fabula vezana za aktualne događaje, primjerice za netom dogodeni rat i stradanje hercegovačkog življa pod naletima srpsko-hrvatskog fašizma (1992.-1995.), također su provučenim nitima kauzalnosti povezane sa ranijim vre-

menima i njihovim socijalnim i etnopsihološkim uzrocima i uvjetovanostima. Iz tog se razloga slažemo s jednim od recenzenata Ratkušićevih *Hrvanja s vragom* (Kasim Korjenić) da glavni protagonisti ovih pripovjednih cjelina “nemaju želje

da napuste ili mijenjaju svijet. Oni žele samo da žive svoju prirodu jer su uvjereni da je to jedino ispravno i dobro”.

m

Qasida al-burda Sharaf al-Din Muhammad ibn Sa'id al-Buširi

Rukopis se nalazi u Ruskoj akademiji nauka i umjetnosti St. Petersburg - Institut orijentalnih studija